

Medvojni čas v mojih spominih

ČETNIŠTVO IN SREČANJE Z NJIHOVIMI VODITELJI

Po novoletnih praznikih 1942 sem dobil sporočilo, da sem sprejet v službo pri ljubljanski mestni občini in nastavljen na tehničnem oddelku vodovodnega odseka. Takoj sem odšel v Vzajemno zavarovalnico, kjer je bil zaposlen moj prijatelj Ivo Peršuh, poveljnik Slovenske legije za ljubljansko mesto. Ko mu vesel povem, da sem dobil službo pri ljubljanski mestni občini, mi je čestital in me povabil na pogovor. Poklical je v svojo pisarno še Milkota Pirha, ki je tudi bil uradnik v Vzajemni in član vodstva Slovenske legije (SL).

Bila sta mnenja, da je to, da sem dobil službo pri mestni občini, zelo dobro, ker bom tako laže delal pri organiziranju SL v Ljubljani. Povedala sta mi, da je vojaški odsek sklenil, naj začnem z organiziranjem oddelka prostovoljcev, ki bi bili pripravljene iti na teren, ko jim bo dalo vodstvo SL zadevno povelje za odhod. Naročila sta mi tudi, naj iščem mlade begunce in vojne ubežnike iz nemške vojske, ki so pribežali z Gorenjske in Štajerske.

Po nekaj dnevih zaposlitve na tehničnem oddelku sem dobil sporočilo, da sem prestavljen na Prehranjevalni urad v Mestni dom. Pozneje sem zvedel, da sem bil prestavljen po posredovanju vodstva SL. Javil sem se svojemu predstojniku Slaparju, ki me je dodelil k omizju, kjer so bili zaposleni: dr. J. Godnič, prof. Tine Orel, Lojze Primožič, Kulovec in gdč. šmon. Godnič in šmonova sta bila zavedna protikomunista. Ostali so bili naši nasprotniki, najbolj zagrizen privrženec Osvobodilne fronte (OF) je bil Lojze Primožič,

ki je bil pred vojno okrajni podnačelnik. Ker pa je bil tudi moj predstojnik član SL, sem dobil možnost boljšega vpogleda glede uradovanja na tem mestu. Z dr. Godničem sva kmalu ugotovila, da se stalno izdaja približno 900 živilskih nakaznic (okrog 250 za delavce pri težkih delih in 650 za delavce pri lažje mdelu) za ljudi, ki jih sploh ni bilo v Ljubljani. Tako je OF podpisala svoje ljudi.

Začel sem z organiziranjem oddelka prostovoljcev, v katerem so se nahajali ljudje vseh poklicev in starosti; največ je bilo mladih fantov, starih od 18 do 25 let. Šlo je počasi in je bilo v odredu v začetku maja 1942 — 38 prostovoljcev. V tem času sem imel redne sestanke z dr. Šmajdom in Smersujem ter tudi z ostalimi člani vodstva SL.

Tedaj se je tudi poskušalo, da bi se vse protikomunistične skupine zedinile in skupno udarile na partizane, ki so pobijali naše ljudi po vsej tako imenovani Ljubljanski pokrajini.

Prav ob tem času pa se je pričelo moje sodelovanje tudi s predstavniki Jugoslovanske vojske v domovini (Mihajlovićevo gibanje), o čemer želim danes podrobneje pisati. Moram pa takoj povedati, da se je vse to sodelovanje vršilo kar preveč počasi in z nekim nezaupanjem, namesto, da bi takoj začeli z oboroženim odporom zoper komunistične likvidatorje, ki so začeli z načrtnim pobijanjem naših ljudi. Ti likvidatorji so se menda deloma izučili svojega „posla“ v Moskvi deloma pa v španski državljanski vojni.

Prvo srečanje s četniškimi voditelji

Dr. Albin Šmajd mi je v začetku meseca marca 1942., nekaj dni prej, predno so Italijani pričeli z aretacijami jugoslovanskih aktivnih oficirjev, naročil, naj spremljam na zaupni sestanek Ivota Peršuha, ker da je on sam nepričakovano zadržan. Nič mi ni omenil, kje in kakšen bo ta sestanek. Ko sem se ob dogovorjenem času sestal s Peršuhom, sva odšla v nebotičnik. Če se pravilno spominjam, sva šla v tretje nadstropje. Pred nekimi vrati je Peršuh potegnil iz škatlice vžigalico in jo vtaknil v skoraj nevidno luknjico, ki je bila na levi strani vrat v steni. Nekolikokrat jo je pritisnil in že se je nekdo oglasil. Mislim, da je bil to električni zvonec, toda kdor ga je pritisnil, je moral vedeti, kolikokrat naj pritisne. Peršuh je osebi, ki je prišla odpirat, povedal geslo in tako sva lahko vstopila. Pri vratih naju je sprejel človek srbske narodnosti (pozneje sem ga srečal pri četnikih; ime sem pozabil). Peljal je naju v večjo sobo, kjer sta bila dva moža, ki sta pri najinem prihodu vstala in nas pozdravila. Takoj sem opazil, da je eden manjše postave, drugi pa skoraj za glavo višji in močne postave. Tedaj sem zvedel, da je manjši mož polkovnik Jaka Avšič, večji mož pa major Karel Novak. Peršuh je mene predstavil z mojim pravim imenom in psevdanimom, ki sem ga imel pri SL. Novak je naju povabil, da se usedeva, kar mi je vzbudilo vtis, da je Novak gospodar stanovanja. Nato se je začel razgovor, ki pa je bil kratek, približno 7 do 10 minut. Govorila sta največ Novak in Peršuh. Avšič je samo vprašal, koliko orožja in opreme ima Slo-

venska legija. To je bil moj prvi razgovor z Avšičem, ki je kmalu potem odšel k partizanom in postal partizanski general ter sodeloval pri porazu Grčaric in pri likvidiranju svojih bivših stanovskih tovarišev — jugoslovanskih oficirjev.

Z majorjem Novakom sem imel pozneje na priporočilo dr. Šmajda in Franceta Malovrha redne stike, zlasti še potem, konec 1942, ko sem že aktivno deloval v Vaških stražah. Ker sem imel na razpolago motorno vozilo, sem postal tudi njegov „šofer“. Redno sem ga vozil, kadar je šel na teren ali pa se vračal v Ljubljano. Ko sva se nekoč precej pozno vračala v Ljubljano, je zaradi varnosti prespal v mojem stanovanju za Bežigradom.

Kadar sem prišel v Ljubljano, sem se navadno oglasil tudi v Prosvetni zvezi na Miklošičevi cesti, kjer sem se sestajal s Francetom Malovrhom in Tonetom Duhovnikom in drugimi funkcionarji SL in njenimi kurirji, ki so prinašali poročila z dežele in prihajali po navodila.

Pri vsakem obisku Ljubljane sem obiskal tudi dr. Šmajda in majorja Novaka. Oba sta stanovala v Trdinovi ulici številka 7. Dr. Šmajd je imel svoje stanovanje v prvem nadstropju, Novak pa v tretjem. Pri Šmajdu mi je vedno prišla odpirat gospa Šmajdova, pri Novaku pa „Vesna“, Jovanka Krištof, ki je bila navzoča tudi pri razgovorih in je bilo videti, da je njegova tajnica. Tam sem se spoznal tudi z majorjem Koprivico, kapetanom Ilovarem, poročnikom Strnišo in še z več drugimi oficirji.

Dvakrat sem dobil povelje, da grem na sestanek v prvo nadstropje nad Verovškovo železninsko trgovino. Tam so se shajali razni bivši jugoslovanski oficirji in Mihajlovičevi simpatizerji. Na nekem sestanku so me prosili, da pomagam spraviti v notranjost Italije nekega srbskega polkovnika, ki je menda želel doseči švico.

Proti koncu leta 1942 je dalo vodstvo SL svojim poveljnikom in članom Vaških straž povelje, da pomagajo četnikom in jim preskrbijo orožje ter strelivo.

Že večkrat sem premišljeval, zakaj ni tudi naš odred prostovoljcev odšel že maja 1942 na teren. Ali je imel Novak kake posebne namene z njim?! Novak mi je večkrat omenil, da bo poslan na teren tudi Notranjski odred in da mu bo postavil za poveljnika kapetana Pavla Vošnarja, mene pa za njegovega namestnika zlasti zato, ker sem poznal vse člane odreda. Toda do tega ni prišlo.

Sodelovanje Slovenske legije s četniki

Omenil sem že, da je SL pomagala četnikom s tem, da jim je preskrbelo orožje in strelivo.

Naj navedem drug primer take pomoči. Nekaj dni, predno so odskočili iz angleškega letala pri Sv. Treh Kraljih (17. marca 1943) trije padalci — telegrafisti (o tem več v tretjem poglavju), me je Novak poklical v Ljubljano in mi naročil, naj preskrbim močno zaščitnico iz članov Vaških straž, da bodo v primeru italijanskega napada varovali padalce. To sem tudi storil

in se je vse srečno izteklo. Vaške straže so tudi sodelovale pri vseh prehodih četnikov iz Notranjske na Dolenjsko.

Ko je bila 29. maja 1943 v Rokodelskem domu v Ljubljani tajna proslava dveletnega obstoja Slovenske legije (ki je bila dejansko ustanovljena konec aprila 1941), je bil tedaj poleg vsega vodstva SL navzoč tudi major Novak. Po pozdravnem govoru R. Smersuja je imel krajši govor Novak, v katerem je pohvalil delo in napor SL in je izjavil, da bi brez pomoči SL ne mogel uspešno vršiti naloge poveljnika jugoslovanske vojske za Slovenijo. Ob tej priložnosti je tudi povišal več članov SL, ki so delovali v Vaških stražah in pomagali četnikom z moštvom, orožjem in drugimi uslugami.

Zato sem bil zelo presenečen, ko sem bral (Knjiga o Draži, str. 326), kjer poroča Novak naslednje: „Da začnem akcijo proti sovražniku v duhu stalnih zahtev generala Mihajlovića, sem sklenil, da ponovno poskusim odvojiti Vaške straže od Italijanov in jih vključiti v edinice jugoslovanske vojske v Sloveniji. Svoj načrt sem razložil komandirjem VS na področju med Vrhniko in Rovtami (kapetanu Pavlu Vošnarju in naredniku Hudniku) in članom mojega štaba dr. Albinu Šmajdu in dr. Janezu Janežu. Po tem načrtu naj bi se Vošnar pridružil odredu, Hudnik pa naj bi s tisoč možmi odšel v Krim in od tam na Dolenjsko na prostor med Mirno in Krko, kjer bi pritegnil še dolenjske VS in tako organiziral enoto z dva tisoč borci. Med tem so člani SL dr. Albin Šmajd, Franc Malovrh in Tone Duhovnik (dasi-ravno člani mojega štaba kot predstavniki SL) po kurirjih obvestili vse edinice VS, naj ne hodijo k četnikom, obenem pa tudi Italijane, da so bili na oprezi ter so pri Logatcu napadli naš odred. Pri napadu so morale sodelovati tudi VS, ki so bile podrejene kapetanu Vošnarju.“

Tukaj pa je moja dolžnost, da zaradi zgodovinske resnice povem, kako se je ta sestanek vršil in kaj se je na njem razpravljalo.

Približno dobrega plo kilometra od ceste, ki gre od Vrhnike proti Rovtam, so četniki postavili začasno taborišče z vojaškimi šotori. V tem taborišču se je vršil zgoraj omenjeni razgovor. Navzoči so bili: major Novak, major Koprivica, kapetan Ilovar, kot zastopnika VS kapetan Vošnar in pisec teh spominov. Poleg teh so bili še zastopniki Slovenske zaveze, zastopnik Sokolske legije Žitnik, zastopnika SL dr. Šmajd in France Malovrh ter dr. Janez Janež.

Ko je Novak razložil svoj načrt, po katerem naj bi jaz odšel s 1000 možmi proti Krimu, smo bili vsi osupli, tudi njegovi štabni oficirji. Nato sta se oglasila Šmajd in Žitnik in sta prpomnila, da bi bilo treba načrt preštudirati, ali je sploh praktično izvedljiv. Nato je Novak rekel, naj se o tem pogovorimo, in je odšel na daljši sprehod s kapetanom Vošnarjem.

Z Novakovim načrtom se navzoči nismo strinjali. Tudi Koprivica in Ilovar nista bila za to. Proti izvedbi Novakovega načrta so se navajali naslednji razlogi:

1) Kako dobiti na Notranjskem 1000 mož, ki bi šli prostovoljno v četniške odrede! Med člani VS je bila skoraj polovica mlajših poročenih mož, ki so prišli med vaške stražarje, da branijo svojo vas in svoje domove in

ni verjetno, da bi hoteli kar nenadoma zapustiti svoj kraj in svoje družine pustiti komunistom na milost.

2) Gotovo bi sledile po tako velikem odhodu vaških stražarjev težke italijanske represalije zoper vse VS in zoper vse ljudstvo. Konec bi bil Vaških straž in tako odprt teren, da vanj uderejo partizani.

3) Brez daljnih priprav bi bil ta načrt težko izvedljiv. Tako veliko posadko (2000 mož) bi bilo sprva težko prehranjevati, ali pa bi morali postopati po partizansko in pobrati stiskanim in obupanim ljudem, kar so jim partizani še pustili.

4) Kako se boriti proti dvema sovražnikoma, proti Italijanom in proti partizanom? Posledice in žrtve za slovenski narod bi bile silne.

Soglasno je bilo sklenjeno na predlog kapetana Ilovarja, naj se Nova-

Soglasno je bilo sklenjeno na predlog kapetana Ilovarja, naj se Novakov predlog v obsegu, kot ga je predložil, ne izvrši, ampak da se poskuša pridobiti postojanke VS, da pošljejo v četniške odrede okoli 5% svojih mož oz. fantov, ki bi lahko neopaženo zapustili svojo postojanko z orožjem. Postojanke naj bi jih skušale tudi podpirati s hrano in strelivom.

Vsi smo bili prepričani, da se bo Novak strinjal s tem predlogom. Zgodilo pa se je tole. Ko se je Novak vrnil s približno enournega sprehoda, mu je dr. Šmajd poročal, kaj smo obravnavali, kako mislimo in da upamo, da bo tudi on s tem zadovoljen. Toda Novak se je razburil in rekel, da mora vsakdo izvršiti povelje, ker je on poveljnik in edini pravi zastopnik generala Draže Mihajlovića. Koprivica in Ilovar sta ga prosila, naj se ne razburja in naj se na miren način napravi sporazum. Končno se je Novak umiril, toda o tem nismo dalje razpravljali in ni prišlo do nobenega sklepa. Nadaljni razgovor je bil čisto prijateljski, toda o drugih zadevah.

Naj še pripomnim, da je na tem sestanku kapetan Ilovar opozoril Novaka, naj bo tako on kot tudi četniki bolj previdni, ker je dobil od svojih obveščevalcev poročilo, da bi ga Italijani radi aretirali ali drugače dobili v pest.

Prepričan sem, da je SL lojalno sodelovala z Novakom in podpirala njega in njegove četnike. Da bi imele VS povelje ali pa namig od Slovenske legije, da napadejo četnike, je pa popolnoma neosnovana obdolžitev, pa naj jo izreče kdorkoli. Tudi mi ni bilo znano, da je Novak s pismenim aktom izključil iz svojega štaba Šmajda, Malovrha in Duhovnika.

Moje osebno mnenje je, da je bil Novak dober in pogumen oficir, toda ni imel voditeljskih sposobnosti, ni imel političnega čuta in ni predvideval političnih posledic svojih ukrepov. Ker ni živel med Slovenci dolgo vrsto let, ni dobro poznal slovenske duše in slovenskega značaja.

Z Novakom sem vzdrževal stike tudi še pozneje, ko je bilo ustanovljeno Slovensko domobranstvo. — Nekaj tednov, predno je odšel v Italijo, sva prišla skupaj v Ljubljani, kjer sem bil na kratkem bolniškem dopustu. Ni bil preveč dobre volje in sem imel občutek, da se čuti osamljenega. Mogoče je tudi to vplivalo na njegovo poznejše pisanje. Bil je to najin zadnji sestanek.

Za zaključek naj še pripomnim, da bi v tako imenovani Ljubljanski pokrajini četništvo težko obstojalo, če bi ne imelo pomoči s strani Vaških straž in pozneje od Slovenskega domobranstva.

D o p o l n i l o k članku „Medvojni čas v mojih spominih,“ ki je bil objavljen v prejšnji številki Vestnika. Na str. 60 so navedeni funkcionarji Slovenske legije. K navedenim imenom je potrebno dodati še naslednje: dr. Albin Šmajd, Andrej Križman, Viktor Češnovar, France Malovrh, Tone Duhovnik, prof. Vinko Lipovec, prof. Janez Grum, Milko Pirih, Lado Pirih, dr. Ludovik Puš in Henrik Goričan.